

Kolik utrácet v trestním řízení?

Nedávno se na mě známý právník obrátil se zajímavým problémem: V trestním řízení lze provádět řadu kriminalistických postupů, z nichž některé vůbec nejsou laciné (daktyloskopické expertizy, pachová zkoumání či analýzy DNA). Trestní řízení je prakticky absolutně financováno z prostředků státního rozpočtu. Ačkoli je úkolem státu podle § 1 trestního řádu "zajistit, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni", není už řečeno, kolik úsilí se má investovat do provádění trestního řízení. Zjevně není možné použít všechny myslitelné procedury u každého trestního řízení - zájem společnosti na identifikaci pachatele je limitován finančními možnostmi a bohatstvím společnosti. Takže tu máme problém pro ekonoma: Jak se rozhodnout, kdy se tyto kriminalistické postupy vyplatí provádět a kdy ne?

Toto není jednoduchá otázka, a přitom je téměř každodenním dilematem každého vyšetřovatele – kolik zdrojů „investovat“ do případu, který mám zrovna na stole? Kolik do něj zapojit lidí, kolik potenciálních svědků vyslechnout, kolik udělat důkazních testů? Je jasné, že test DNA či jinou proceduru se vyplatí provést, pokud společenské náklady (označme je C) jsou nižší než výnosy. Kvantifikovat náklady je jednoduché, s výnosy (neboli v řeči právníků, "zájmem společnosti na identifikaci pachatele") už je to těžší. Právě zde nám ekonomický model může poskytnout alespoň koncepční odpověď.

Předpokládejme, že provedení procedury zvýší pravděpodobnost, že zločinec bude usvědčen a odsouzen, o P procentních bodů. Tím generuje společenské výnosy dvojího druhu: Za prvé, v případě uvěznění pachatele nebude pachatel moci páchat trestnou činnost. Řekněme, že kdyby byl zůstal na svobodě, byl by spáchal n trestných činů. Za druhé, usvědčením a odsouzením se odradí jiní potenciální zločinci od páchaní trestných činů. Samozřejmě nemůžeme uvažovat tak, že odsouzení konkrétního zločince odradí jiné zločince, ale musíme uvažovat v logice zákona velkých čísel: Když ustanovíme pravidlo, že ve všech trestních řízeních u daného trestného činu (což mohou být tisíce případů) se procedura provádět bude, potom o P procent vzroste i pravděpodobnost, že ze spáchání tohoto trestného činu bude každý zločinec usvědčen a odsouzen. Mezi počtem trestných činů a pravděpodobností trestu je samozřejmě negativní závislost: necht' N označuje o kolik procent klesne počet trestných činů, když pravděpodobnost trestu se zvýší o jeden procentní bod.

Pro úplnost je třeba započítat i to, že když procedura povede k trestu, pak trest (vězení) má také své náklady (F).

Proceduru je tudíž efektivní provádět, když $C < P * D * (n + N) - P * F$.

Z výše uvedeného vyplývá, že dražší procedury (vyšší C) se nemusí vyplatit, nebo z jiného úhlu pohledu, danou proceduru se vyplatí použít jen pro trestné činy od určitého stupně závažnosti (dostatečně vysoké D). K tomuto zřejmému záměru snad ani není třeba ekonoma. Méně zřejmá je ale závislost na n a N . Aby se vyplatilo investovat do trestního řízení, musí daná investice vést k dostatečně výraznému snížení počtu trestných činů. A to se může vyplatit, i když náklady například na test DNA výrazně převyšují škodu z trestného činu.

Uvedu dva příklady, které jsou záměrně přitažené za vlasy, ale právě díky tomu můj argument dobře ilustrují. Představme si drahý test, který dokonale usvědčí všechny drobné krádeže v obchodech, v důsledku čehož se podaří krádeže téměř eliminovat. Pak je efektivní tento test provádět, přestože v individuálním případě to vypadá absurdně. Ale může být levnější

provádět drahý trest a následně eliminovat trestnou činnost, jejíž celkové společenské náklady jsou díky obrovskému počtu činů značné, než nadále ono značné množství krádeží tolerovat. Jako opačný příklad necht' poslouží vražda, u níž na základě dosavadních důkazů víme, že ji spáchal některý z pacientů speciálního oddělení psychiatrické léčebny, v němž jsou umístěni pouze jedinci, kteří mají častou nutkavou a iracionální potřebu agrese, již spáchali násilné trestné činy a je u nich v podstatě nulová naděje na zlepšení. Testem určíme, který z nich to byl. Ale nezískáme tím mnoho – i po usvědčení vrah stráví zbytek života na speciálním oddělení, a motivace páchat násilné trestné činy v budoucnu se u relevantních potenciálních zločinců (tedy ostatních pacientů s nutkavou potřebou agrese) také nezmění.
